

«ПЕРЕОЦІНКА ДОГЛЯДУ»: ВИКЛИКИ СУЧАСНОЇ ЕКОНОМІКИ ТУРБОТИ

“REVIEW OF CARE”: CHALLENGES OF THE MODERN ECONOMY OF CARE

Суровцева І.Ю.

кандидат історичних наук, доцент,
Державний вищий навчальний заклад
«Приазовський державний технічний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7909-0103>

Surovtseva Iryna

State Higher Education Institution
“Pryazovskyi State Technical University”

Досліджено актуальні питання розвитку економіки турботи як сфери економіки, що відповідає за надання необхідних соціальних послуг та допомоги у процесі відтворення населення. Визначено суть становлення формальних та неформальних практик догляду, їх актуальність під час пандемії COVID-19. Обґрунтовано напрями теоретичних досліджень економіки турботи (через призму неоліберальної та феміністичної парадигм). Виявлено характерні особливості сфери догляду в Україні та світі. Розкрито аспекти міждисциплінарної участі у спільному догляді практикуючих лікарів, соціальних працівників, клієнтів/пацієнтів та їхніх родичів. Узагальнено досвід країн світу в інституалізації неформального догляду. Констатовано, що велика частина роботи з догляду продовжує надаватися безоплатно сім'ями та друзями, вдома та в громадах.

Ключові слова: економіка турботи, догляд, неформальний догляд, соціальні послуги.

Care and nursing are considered important achievements of civilizational social development. The central place of concern in the smooth functioning of society is indisputable. The topical issues of the development of the economy of care as a sphere of the economy that is responsible for providing the necessary social services and assistance in the process of population reproduction are studied. The essence of the formation of formal and informal care practices, their relevance during the Covid-19 pandemic is determined. The directions of theoretical researches of care economy are substantiated. Characteristic features of the sphere of care in Ukraine and the world are revealed. It is stated that most of the care work continues to be provided free of charge to family and friends, at home and in the community. In a post-industrial society, the social service delivery system has been affected by the global care economy, acquiring the characteristics of a “structured care industry”. However, care work continues to be “blackened” (often passed on to marginalized groups, women, precariats, temporary migrant workers, etc.). Care work, both paid and unpaid, contributes to well-being, social development and economic growth. Unfortunately, the costs of assistance are uneven among social groups. The care economy, however, is not confined to families and communities; it encompasses many private and public enterprises that provide health, education and social services. In addition, the Covid-19 pandemic has demonstrated the importance of the care sector for both human health and strengthening national economies by highlighting aspects of interdisciplinary participation in the joint care of practitioners, social workers, clients / patients and their relatives. Aspects of interdisciplinary participation in the joint care of practitioners, social workers, clients/patients and their relatives are disclosed. The experience of the countries of the world in the institutionalization of informal care is summarized. Emphasizes the importance of evaluating policies to protect unpaid family caregivers and the country's overall role in protecting paid social workers, including paraprofessionals.

Keywords: care economy, care, family caregivers, social services.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Турбота як стійка соціальна спроможність та практика, що впливає на

добробут і розквіт людського (або нелюдського/природного) життя, відіграє в умовах нових соціально-економічних викликів важливу роль. Ця діяльність здійснюється в інституціональному

контексті та спрямована на підтримку, поліпшення або відновлення благополуччя. Догляд та піклування розглядаються як важливі здобутки цивілізаційного суспільного розвитку.

Як зазначав свого часу З. Бауман, «спочатку ... поліпшення умов людського життя розглядалося як обов'язок, що його мають виконувати держави та муніципалітети ... але пізніша історія в руслі загальної тенденції до індивідуалізації перенесла це завдання зі сфери державних турбот ... до нової сфери «живої політики», передала і залишила на неподільну особисту відповідальність окремих членів суспільства з доступними їм ресурсами» [1, с. 50–51]. У сучасних реаліях, як зазначає М. Берг, надання допомоги повертається до окремих осіб, сімей та місцевих громад, що непропорційно зачіпає певні групи людей (такі як літні люди, батьки-одиначки, жінки, особи з інвалідністю, маргіналізовані жителі неблагополучних районів та представники етнічних меншин). Зрештою, повноваження та відповідальність держави щодо піклування розмиваються, знижуються інтервенційні функції, а добровільний сектор стає все більш відповідальним за надання соціальних послуг, які уряд не може надати, що можна охарактеризувати як «приватизацію турботи» [2].

У постіндустріальному суспільстві система надання соціальних послуг зазнала впливу глобальної економіки догляду, набуваючи ознак «індустрії структурованої турботи». Економіка догляду включає різні сектори – від догляду за немовлятами та дітьми (традиційний догляд за дітьми, технології для молодих батьків, програми ранньої освіти тощо) до ведення домашнього господарства (як-от прання, прибирання, до послуг активного старіння на місці та страхування довгострокового догляду).

Світова економіка догляду орієнтується на значні демографічні зрушення (у т. ч. старіння населення), і в найближчі десятиліття робота з догляду стане однією з найшвидше зростаючих галузей у світі. Сектор безоплатного догляду є найбільшим сектором економіки. Велика частина роботи з догляду продовжує надаватися безоплатно сім'ями та друзями, вдома та в громадах. Ця неоплачувана робота з догляду не входить до національних ВВП, оскільки ВВП враховує лише роботу, яка виконується за оплату на офіційному ринку. Тому, якщо дивитися на ВВП лише як на показник економіки та економічного зростання, пропускається величезний сегмент економіки та економічної діяльності. Як показала пандемія COVID-19, як без оплачуваної, так і неоплачуваної роботи з догляду світова економіка не зможе ефективно функціонувати, а також не зможе підтримувати себе.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Дослідженню особливостей економіки турботи присвячено

багато науково-практичних робіт, переважно закордонних авторів. У 2020 р. з'являється колективна робота «Маніфест турботи: Політика взаємозалежності» [3]. У сучасній українській науковій думці досліджень за даною темою відверто бракує.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета роботи – дослідити потенціал неформальних практик турботи у поєднанні з професійним доглядом, що в сукупності становить основу економіки турботи.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Узагалі міжнародна наукова спільнота констатує важливу роль економіки догляду як сектору економіки, що відповідає за надання необхідних допомог та послуг у процесі сприяння вихованню та відтворенню сучасного населення й прийдешніх поколінь. Точніше, це стосується догляду за дітьми, людьми похилого віку, особами з інвалідністю, системи соціальних і побутових послуг, які надаються як на платній, так і на безоплатній основі, а також у формальному та неформальному секторах [4]. Згідно з оцінками Міжнародної організації праці (МОП), до 2030 р. глобальна зайнятість у сфері догляду зросте з 206 млн до 358 млн просто на основі соціально-демографічних змін [5]. За підрахунками закордонних фахівців, якби 2% ВВП світові уряди інвестували в індустрію догляду, очікуваним було б збільшення загальної зайнятості в діапазоні від 2,4% до 6,1% (залежно від країни). Як наслідок, рівень зайнятості жінок підвищився б на 3,3–8,2% (і на 1,4–4,0% – вікові бали для чоловіків), тим самим відбулося зменшення гендерного розриву у зайнятості [6].

Лондонська школа економіки та політичних наук ініціювала дослідження глобальної економіки догляду, зазначивши наявність численних неформальних прихованих економік піклування, які розповсюджені від глобальних моделей міграційних режимів до інтимної сфери домашніх структур і моральних зобов'язань. Вирішальним для цього порядку денного є дослідження гендерної та расової нерівності у політики догляду [7].

Тому необхідно розглянути деякі сучасні погляди на економіку турботи.

Феміністична наука про гендерну конструкцію соціального забезпечення у державах добробуту дала концептуальний та емпірично обґрунтований аналіз догляду, підтверджуючи необхідність переосмислення відмінностей між «громадським» і «приватним» секторами. Проте цей аналіз, заснований на постіндустріальних контекстах, не поширюється за межі неоліберальних західних економік на країни глобального Півдня. З одного боку, коронавірус дав змогу усвідомити важливість турботи, відповідальності, взаємоповаги, спільного добробуту, повертаючи важливість тих цінностей, які

традиційно асоціюються з фемінним світом та суттєво недооцінюються.

Неоплачувана робота з догляду переважно виконується жінками, і в усьому світі вони виконують 76,2% загального числа годин неоплачуваної роботи з догляду – понад у три рази більше, ніж чоловіки. Однак ці неоплачувані робочі години ігноруються в неоліберальній економічній моделі, не оцінюються, не включаються в економічну статистику і ніколи не враховуються в жодній макроекономічній політиці, вони просто сприймаються як належне. Протягом історії економіка догляду існувала завжди, функціонуючи як буфер у капіталістичній системі, працюючи як «плацента, що живить ринкову економіку та державу, але ніколи не визнавалася основною економічною системою» [8].

По-друге, коронавірус змусив уряди поставити турботу про людей у центр політичних заходів, що є рідкістю, оскільки в нинішній неоліберальній моделі економіки «турботливої людини» не існує. Традиційна ринкова модель будується на концепції «раціональної економічної людини», парадигми homo oeconomicus, згідно з якою індивіди вважаються незалежними, автономними, раціональними економічними акторами, які прагнуть отримати максимальне задоволення з мінімумом витрат. У вільному ринку така поведінка людини має забезпечити ефективний розподіл дефіцитних товарів і послуг, а суспільство нібито є сукупністю всіх цих раціонально діючих індивідів. Звідси спостерігається протиріччя економіки догляду та економіки вилучення/відчуження. Економіка турботи, навпаки, вимагає взаємної довіри між взаємопов'язаними громадянами. Саме турботлива людина підтримує суспільство у стані перманентних криз, у «реальній» та неформальній економіці, у сучасному та традиційному просторі. Турбота є ключовою ознакою глобального людського контексту, у який вбудована ринкова економіка. Навіть якщо ринки руйнуються, економіка догляду продовжує функціонувати.

Отже, центральне місце турботи в безперервному функціонуванні суспільства є безперечним. Але все ж таки робота з догляду продовжує «очорнюватися» (часто передається маргіналізованим групам, жінкам, прекаріату, тимчасовим трудовим мігрантам тощо). Багато вчених та активістів намагалися звернути увагу політиків на важливість догляду, але ця форма роботи продовжує бути недостатньо визнаною та захищеною правовими регуляторами [9].

Тоді як «неформальний» сектор частіше відноситься до непрофесійних практик, «піклування» означає як емоційну занепокоєність (турбота), так і практичну дію (догляд). Однак ця подвійність значень часто відноситься до одного напрямку, в якому надається допомога. Оскільки догляд є реляційною діяльністю, а також передбачає можливість об'єктів турботи ділитися своїми потребами, неформальний догляд слід

визнати як морально та співчутливо конституювані практики, які звертають увагу на різноманітність місцевих етичних світів пацієнтів, їхні потреби та досвід.

Системи догляду в різних країнах мають свої національно-культурні особливості, однак поєднують суб'єктний (неоплачуваний догляд членів сім'ї та оплачуваний догляд соціальних працівників або найманих доглядальниць) та об'єктний (догляд за дітьми, старими, інвалідами та немічними) виміри. Ця діяльність охоплює суб'єктів, які доглядають за літніми дорослими батьками, за молодшими членами сімей, за дорослими дітьми з інтелектуальними та психічними захворюваннями, за ветеранами, або коли бабуся й дідусь виховують своїх онуків. Тому важливо оцінювати політику країни щодо захисту неоплачуваних сімейних опікунів та загальну роль країни у захисті оплачуваних соціальних працівників, включаючи парапрофесіоналів. Неформальні опікуни – це особи, які доглядають безоплатно за сім'єю або друзями, тоді як офіційні опікуни часто числяться в закладах догляду (навіть якщо доглядальниці запрошуються у сім'ї) та отримують за свої послуги винагороду. У США понад 40 млн громадян надають безоплатну допомогу та підтримку літнім людям і дорослим з обмеженими можливостями. Вартість цієї неоплачуваної робочої сили оцінюється щонайменше у 306 млрд дол. на рік, що майже вдвічі перевищує сукупні витрати на домашнє медичне обслуговування (43 млрд дол. США) та догляд удома для престарілих (115 млрд дол. США) [10].

Ураховуючи вищезазначене, у закордонних країнах набула поширення концепція розподілу допомоги та інвестицій в економіку догляду, яка вказує на те, що надання допомоги не є поодиноким завданням. Як зазначила Мері Кей Генрі, міжнародний президент Міжнародного союзу сервісних працівників, «працівники догляду є частиною національної інфраструктури і заслуговують на інвестиції платників податків, як і відновлення доріг та мостів, відновлення електричної мережі, вирішення проблем сонячної та вітрової енергії» [11]. Це означає, що такі неформальні опікуни є частиною міждисциплінарних груп, які, об'єднуючись із сім'ями, сприяють функціонуванню тих, хто потребує догляду. Неформальний догляд усе частіше вважається додатковим джерелом надання соціально-медичної допомоги в державах добробуту. Вони поряд із соціальними працівниками стикаються з проблемами уразливих сімей (після розлучень, жінок-одиначок, багатопокілних домогосподарств, бездітних сімей, а також літніх осіб із ЛГБТ-спільноти). Догляд і спільна допомога відбуваються протягом усього життя і включають різні конфігурації та потреби залежно від складної життєвої ситуації та унікальної особистості історії. Так, Американський національний альянс із догляду за дітьми виявив, що

31% дітей доглядають за дітьми і одночасно за матір'ю, а 11% – за батьком. Близько 70% цих дітей мають вік від 50 до 64 років, тобто вже немолоді особи доглядають своїх літніх батьків. Незважаючи на те що більшість опікунів доглядає за членом сім'ї, 15% із них додатково утримують друга, сусіда чи інших нерідних осіб. Цей вид догляду найчастіше здійснюється вдома у отримувача послуги. Проте кожен третій пацієнт проживає зі своїм опікуном [12].

Отже, щоб дати змогу соціально незахищеним особам жити в жвавих та підтримувальних спільнотах, у яких вони почуваються в безпеці та мають доступ до послуг підтримки, які їм потрібні, урядам необхідно інституалізувати цей досвід. Першим кроком України у цьому напрямі стали статті нового Закону України «Про соціальні послуги» про фізичних осіб, які надають соціальні послуги з догляду без здійснення підприємницької діяльності [13].

Також одним зі шляхів поліпшення ситуації є переведення догляду у сферу стартапів (як, наприклад, денний догляд за дітьми в Україні). До переваг такого виду бізнесу фахівці відносять і допомогу у подоланні соціальної ізоляції батьків дитини, і необхідність знаходження нових шляхів реформування державних соціальних послуг, зниження навантаження на місцеві державні заклади [14].

Для того щоб оцінити, наскільки добре країни світу захищають групи постачальників соціальних послуг у сфері догляду та піклуються про своїх опікунів, закордонні фахівці розробили зведений індекс (Global Care Policy Index), який надає єдину чисельну оцінку підтримки та захисту в країні осіб, які доглядають на дому, та працівників, які виконують важливу, але часто невидиму роботу з догляду за дітьми, старими, інвалідами та немічними категоріями всередині країни [15].

Додамо, що пандемія COVID-19 наочно показала важливість сектору допомоги як для здоров'я людей, так і для зміцнення національних економік, актуалізувавши аспекти міждисциплінарної участі у спільному догляді практикуючих лікарів, соціальних працівників, клієнтів/пацієнтів та їхніх родичів. Дослідники іноді констатують слабку комунікацію й координацію догляду між різними фахівцями та службами, які беруть участь у догляді за окремими особами. Це може призвести до низької якості соціально-медичної допомоги та невтішних результатів фінансових витрат на, наприклад, державне управління або використання часу персоналу. Пошук шляхів

поліпшення комунікаційних інтерфейсів між службами та між професіоналами є важливою частиною розвитку ефективного управління доглядом за людьми з довгостроковими захворюваннями. Так, наприклад, у світлі старіння суспільства зі скороченням економічних ресурсів деінституціалізація догляду за літніми є загальною тенденцією. Як наслідок, догляд на дому збільшується і все більше розподіляється між різними організаціями охорони здоров'я та соціальної допомоги. Для того щоб бути по-справжньому орієнтованим на пацієнта, допомога, яка розподіляється між різними соціальними сервісами, повинна бути інтегрована. Залученість до спільної допомоги, отримання цілісного уявлення про процес догляду за клієнтами/пацієнтами забезпечать необхідний обмін інформацією та співпрацю між різними суб'єктами та організаціями, включаючи спеціалістів охорони здоров'я та соціальної роботи. Отже, чим складніше життєві обставини об'єктів турботи, тим вище запит на міжпрофесійну кооперацію.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, робота з догляду за дітьми та хворими членами сім'ї, полегшення життя літнім людям або членам сім'ї з інвалідністю, управління домом (покупки, прибирання, приготування їжі, прання одягу тощо) та надання довгострокової безоплатної підтримки громаді, друзям, сусідам, колегам та іншим знайомим – це не завжди оцінені витрати часу та уваги.

Тому економіка турботи вимагає державних інвестицій у державні послуги з метою забезпечення справедливого доступу до якісної допомоги. Пандемія COVID-19 підтвердила думку, що догляд – це кваліфікована робота, яка вимагає постійного розвитку навичок, відповідної компенсації та адекватної підтримки. Робота з догляду, як оплачувана, так і неоплачувана, сприяє добробуту, соціальному розвитку та економічному зростанню. Але, на жаль, витрати, пов'язані з наданням допомоги, нерівномірно поширюються серед соціальних прошарків.

Подальші дослідження можуть бути пов'язані з переоцінкою ролі домашніх працівників-чоловіків і тим, як вони узгоджують сконструйовані стереотипні уявлення про мужність, займаючись формами зайнятості, пов'язаними з фемінізованою, стигматизованою та низькостатусною роботою. Також цікавим є з'ясування «патерналізму турботи», що може супроводжуватися насильством, контролем та іноді примусом.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бауман З., Донскіс Л. Плинне зло. Життя без альтернатив / пер. з англ. Київ : Дух і літера, 2017. 216 с.
2. Berghs M. The Global Economy of Care. URL: https://www.researchgate.net/publication/263931753_The_Global_Economy_of_Care.
3. Chatzidakis, A., Hakim, J., Littler, J., Rottenberg, C., and Segal, L (The Care Collective). *The care manifesto: The politics of interdependence*. URL: https://www.uhn.ca/Research/Research_Institutes/The_Institute_for_Education_Research/Events/Documents/Care-Manifesto-Readings.pdf.

4. How we can make the next election. The Caring Election. URL: https://thecareeconomy.ca/wpcontent/uploads/2021/04/TheCareEconomyStatement_EN.pdf.
5. Care work and care jobs for the future of decent work. URL: <https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/dgreports/dcomm/publ/documents/publication/wcms633166.pdf>.
6. Investing in the Care Economy. URL: <https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/careeconomyen.pdf>.
7. London School of Economics and Political Science. URL: <https://www.lse.ac.uk/InternationalInequalities/Research/GlobalEconomiesofCare>.
8. Greene R. and Kropf N. Caregiving and Care Sharing: A Life Course Perspective. Washington, DC: NASW Press, 2014, 272 p.
9. Andersen R.S. Caring as sharing. Negotiating the moral boundaries of receiving care. URL: <https://globalcarepolicy.commons.yale-nus.edu.sg/>.
10. Family Caregiver Alliance. URL: <https://www.caregiver.org/resource/caregiver-health/>.
11. "Game changer: Biden's \$2 trillion infrastructure plan makes a big bet on caregivers". URL: <https://news.yahoo.com/biden-infrastructure-caregivers-union-american-jobs-plan-163606583.html>.
12. Pfender E. Caregiver Statistics Broken Down By Age, Gender, Race + Infographic. URL: <https://caregiverconnection.org/caregiver-statistics/>.
13. Про соціальні послуги : Закон України від 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.
14. Про затвердження Порядку підготовки та перепідготовки фізичних осіб, які надають соціальні послуги з догляду без здійснення підприємницької діяльності : Постанова КМУ № 430 від 01.06.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2020-%D0%BF#Text>.
15. Приймак В.М., Муравська В.О. Особливості створення та розвитку стартапів сфери послуг: догляд за дитиною. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2020. Вип. 2(25). URL: http://www.easterneuropebm.in.ua/journal/25_2020/41.pdf.
16. Global Care Policy Index. URL: <https://globalcarepolicy.commons.yale-nus.edu.sg/>.

REFERENCES:

1. Bauman Z., Donskis L. (2017). Plynne zlo. Zhyttya bez al'ternatyv. Per. z anhl. K.: Dukh i litera, 2017. 216 s. [in Ukrainian].
2. Berghs M. The Global Economy of Care. URL: https://www.researchgate.net/publication/263931753_The_Global_Economy_of_Care
3. Chatzidakis, A., Hakim, J., Littler, J., Rottenberg, C., and Segal, L (The Care Collective). *The care manifesto: The politics of interdependence*. URL: https://www.uhn.ca/Research/Research_Institutes/The_Institute_for_Education_Research/Events/Documents/Care-Manifesto-Readings.pdf
4. How we can make the next election. The Caring Election. URL: https://thecareeconomy.ca/wpcontent/uploads/2021/04/TheCareEconomyStatement_EN.pdf
5. Care work and care jobs for the future of decent work. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/dgreports/dcomm/publ/documents/publication/wcms_633166.pdf
6. Investing in the Care Economy. URL: https://www.ituc-csi.org/IMG/pdf/care_economy_en.pdf
7. London School of Economics and Political Science. URL: <https://www.lse.ac.uk/International-Inequalities/Research/Global-Economies-of-Care>
8. Greene R. and Kropf N. Caregiving and Care Sharing: A Life Course Perspective. Washington, DC: NASW Press, 2014, 272 p.
9. Andersen R.S. Caring as sharing. Negotiating the moral boundaries of receiving care. URL: <https://globalcarepolicy.commons.yale-nus.edu.sg/>
10. Family Caregiver Alliance. URL: <https://www.caregiver.org/resource/caregiver-health/>
11. "Game changer: Biden's \$2 trillion infrastructure plan makes a big bet on caregivers". URL: <https://news.yahoo.com/biden-infrastructure-caregivers-union-american-jobs-plan-163606583.html>
12. Pfender E. Caregiver Statistics Broken Down By Age, Gender, Race + Infographic. URL: <https://caregiverconnection.org/caregiver-statistics/>
13. Pro socialjni poslughy. Zakon Ukrainy vid 2019 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>;
14. Pro zatverdzhennja Porjadku pidghotovky ta perepidghotovky fizychnykh osib, jaki nadajutj socialjni poslughy z doghljadu bez zdijsnennja pidprijemnyckoji dijalnosti: Postanova KМУ # 430 vid 01.06.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/430-2020-%D0%BF#Text>;
15. Pryjmak V.M., Muravska V.O. Osoblyvosti stvorennja ta rozvytku startapiv sfery poslugh: doghljad za dytynuju. *Skhidna Jevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnja*. Vypusk 2 (25) 2020. URL: http://www.easterneuropebm.in.ua/journal/25_2020/41.pdf
16. Global Care Policy Index. URL: <https://globalcarepolicy.commons.yale-nus.edu.sg/>